

Список використаних джерел:

1. Генеральна угода про торгівлю послугами від 15.04.94. Київ, 2014. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_017
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України, 2012. № 19–20. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
3. Теоретичні концепції й інноваційна практика України. URL: http://buklib.net/component/option,com_jbook
4. Innovation and Growth in Tourism – ISBN 92-64-02501- 4@OECD 2006. URL: <http://www.lehmanns.de/... - innovation-and-growth-in-tourism>
5. Olins W. Branding the Nation – the historical context. *The Journal of Brand Management*. 2002. Vol. 9. P. 241–249.

Гнатюк А. А.

студент спеціальності 242 «Туризм і рекреація»

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник: Мозолев О. М.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри туризму,

теорії і методики фізичної культури та валеології

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

м. Хмельницький, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ ПІСЛЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Вступ. В світовій практиці є багато прикладів, коли після масштабних воєнних конфліктів країни відновлювали туристичну галузь на новому, більш високому, рівні сервісного обслуговування. Розвиток внутрішнього туризму спонукав туроператорів до розвитку міжнародного туризму. Туристичні фірми виходили на міжнародний ринок з якісно новими пропозиціями, більш цікавими для іноземних туристів. Тому, на нашу думку, доцільним буде вивчення позитивного зарубіжного досвіду відновлення внутрішнього і міжнародного туризму у післявоєнний період за останні тридцять років.

Мета статті – аналіз міжнародного досвіду відновлення туризму після воєнних конфліктів.

Результати дослідження. Прикладом успішного післявоєнного відновлення туристичної галузі можна вважати Хорватію. Війна на Балканському півострові у середині 1990-х років фактично знищила туризм у цій країні. По завершенні війни Хорватія розпочала активну піар кампанію, постійно презентуючи нові туристичні продукти (не відомі туристичні куточки, місця відпочинку та рекреації, зокрема, на островах Адриатичного моря). Хорватія популяризує древні монастирі й собори, руїни античності, історичні та археологічні музеї в містах Загребі, Ровіні, Поречі та Спліті. Місто Дубровник

зараховане до спадщини ЮНЕСКО та входить до трійки найкрасивіших місць Європи. Хорватія поширює можливості та пропозиції туристам зайнятись дайвінгом та морськими видами спорту, адже чисте море та клімат цьому сприяють. Хорватію визнають однією з найбільш екологічно чистих країн у цілому світі. Туристичні фірми постійно працюють над удосконалюванням рівня сервісного обслуговування та пропонують відпочинок від шикарних прибережних курортів до диких, бурхливих національних парків. Значна увага приділяється розвитку бюджетних авіаліній; максимальному використанню природних ресурсів з одночасним проведенням заходів зі збереження екологічних показників; звільнення підприємств туристичної галузі від сплати ПДВ; установленню тотального контролю за якістю туристичних послуг; створенню нових туристичних маршрутів; інвестування у відбудову туристичної інфраструктури [1].

Досить скоро до країни потягнулися туристи, які раніше відвідували тільки грецькі острови. Хорватські пляжі почали отримувати «голубі прапори» за екологічність та чистоту, про що стали писати іноземні видання, блогери та соціальні медіа. З часом країною зацікавилися великі круїзні компанії, міжнародні туроператори та мережеві готелі. Успішний розвиток туристичної галузі істотно вплинув на хорватську економіку, адже близько десяти мільйонів гостей щорічно приносять значні доходи, генеруючи близько 15% ВВП Хорватії. Безумовно, хорватська модель розвитку повоєнного туризму потребує докладного вивчення й упровадження на теренах України [2].

Після завершення воєнного конфлікту на Балканах і появи нової держави Боснія та Герцеговина в ній почав стрімко розвиватись міжнародний туризм. Будучи переважно гірською країною, з обмеженими туристичними можливостями та не маючи виходу до морів Боснія і Герцеговина пропонує гірськолижні туристичні напрямки, які є одними з найкращих у Європі. Завдяки продуманій туристичній політиці, зниженню цін на сервісне обслуговування з одночасним підняттям його рівня туристичним операторам вдалося збільшити кількість іноземних туристів. За офіційними даними, щорічний приріст туристичних потоків до країни становив до 24%. Уже в 2010 р. Сараєво посіло місце в топ-10 міст для відвідування від путівника Lonely Planet. У 2019 році Боснію і Герцеговину відвідало рекордні 1 990 451 осіб (+23,6% у порівнянні з 2018 роком), а загальний вклад туризму в економіку Боснії та Герцеговини становив 10,5%. Доходи від туризму є основним внеском у економіку Боснії та Герцеговини. Як результат, зараз у Боснії та Герцеговині спостерігається більш стабільний приріст прибутків від міжнародного туризму та поява нових послуг у цьому секторі економіки [3].

Привертає увагу досвід повоєнного відновлення туристичної галузі на Кіпрі. Кіпр, після завершення грецько-турецького етнічного конфлікту, зумів стати однією з найпопулярніших туристичних локацій. Модель розвитку міжнародного туризму на Кіпрі включала активну рекламну компанію з визначення переваг туризму на острові, державну підтримку галузі на всіх рівнях, зменшення податків, цінову доступність туристичних подорожей до широкого кола громадян Європи, постійний розвиток сервісного

обслуговування туристів. Впроваджена модель розвитку туризму на Кіпрі виявилась гнучкою і здатною до викликів глобальних потрясінь та зміни кон'юнктури ринку. Незважаючи на втрату російських туристів в зв'язку з впровадженням санкцій, Кіпр у 2023 році прийняв понад 3,8 мільйона туристів. Доходи від міжнародного туризму перевищили 2,8 мільярди євро, що на 22,6% більше ніж у 2022 році. Сьогодні туризм складає значну частину економіки Кіпру – біля 18%.

В сучасних умовах війни в Україні та Ізраїлі та втрати значної кількості туристів з цих регіонів, подальшої невизначеності розвитку конфліктів, Кіпр продовжує покладатись на туризм як на економічну основу розвитку держави. Туристична індустрія острова продемонструвала стійкість завдяки швидкому переорієнтуванню на нові ринки та гнучкому реагуванню на глобальні потрясіння в світі [4].

Ізраїль має свій, відмінний від інших держав, унікальний досвід розвитку туризму. Його унікальність полягає в тому, що Ізраїль перебуває у стані постійного воєнного конфлікту з Палестиною, водночас зберігаючи, високий міжнародний туристичний статус. Ізраїльський туризм цікавий тим, що він адаптувався до тривалого військового конфлікту. На туристичному ринку світу країна відома своїми центрами паломництва та можливостями для пізнавального туризму. Водночас Ізраїль має унікальний природний потенціал для рекреації та оздоровлення туристів. Наявність гарячих мінеральних джерел на берегах озера Кінерет та лікувальних грязей на Мертвому морі дозволяють розвивати курорти, що набули світового визнання. Відпочинок та водні види спорту набули поширення на узбережжі як Середземного, так і Червоного морів (плавання, дайвінг, віндсерфінг, катання на човнах, пірнання, водні лижи). Особливе місце у туристичній сфері Ізраїлю займає медичний туризм. Високий рівень розвитку медицини спонукає туристів зі всього світу відвідувати медичні заклади Ізраїлю з метою проходження всебічного обстеження та лікування. За даними Міжнародного центру досліджень охорони здоров'я (IHRC), Ізраїль займає 3 місце за якістю медичного сервісу для іноземних пацієнтів.

Таким чином, різнобічна спрямованість туристичного сервісу Ізраїлю дозволяє щорічно вносити більше 5% до ВВП країни, а в сфері обслуговування туристів задіяти 6% населення. Необхідно зазначити, що сфера туризму Ізраїлю може мати ще більш вагомий результати, але саме воєнні дії та суворі правила пересічення кордону не дозволяють частині туристів відвідувати країну.

Дослідивши особливості розвитку туризму Ізраїлю О. Фастовець робить висновок, що «активному відновленню сфери туризму в Ізраїлі сприяє наявність унікального туристичного потенціалу, впровадження державою цілеспрямованої туристичної політики, здійснення інноваційних проектів для залучення туристів на регіональному, національному та міжнародному рівнях» [5].

Цікавим є досвід розвитку туризму в Грузії. Після завершення російсько-грузинської війни (2008–2009 рр.) міжнародне туристичне співтовариство характеризувало Грузію як небезпечний і нестабільний туристичний напрям.

Туристичні сайти та посольства різних країн світу застерігали від поїздок до Грузії. Перед країною постало завдання заново створити позитивний туристичний імідж.

Для подолання наслідків післявоєнного періоду та відновлення туристичних потоків урядом Грузії були вжиті такі заходи:

- встановлення чітких цілей та пріоритетів розвитку туризму;
- організація великої кількості прес-турів (не тільки для туристичних засобів масової інформації, а й для головних міжнародних політичних та економічних видань);
- презентація та просування Грузії на основних міжнародних телеканалах як безпечної та відкритої країни, унікального місця для в'їзного туризму;
- спрощення візового режиму (громадяни понад 100 держав могли подорожувати без візи, а інші – отримати візу після прибуття);
- участь у міжнародних туристичних виставках та ярмарках;
- активізація брендингової кампанії «Європа починається тут», спрямованої на ефективне позиціонування Грузії як туристичної держави світового рівня;
- ефективна подача змісту туристичних дестинацій Грузії, яка не обмежується простою інформацією про пункт призначення, а має містити аудіо-візуальні образи, які формуватимуть у споживача туристичних послуг атмосферні приємного очікування перед подорожжю [6].

Висновки. Сьогодні досить важко спрогнозувати реальні стартові позиції української економіки та сфери туризму в післявоєнний період. Водночас, врахування позитивного іноземного досвіду відновлення сфери туризму у післявоєнний період сприятиме побудові перспективних планів розвитку туризму та економіки Україні.

Список використаних джерел:

1. Олійник А.А., Юрченко К.М. Напрями публічного управління повоєнного відновлення сфери туризму: досвід Хорватії. *Туризм в Україні: виклики та відновлення. Збірник матеріалів Міжнародного туристичного форуму, (Київ, 21-22 березня 2023 р.)*. 2023. С. 224-227.
2. Моца А., Шевчук С., Серета, Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*, 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
3. Кругляк М.Е. Боснія і Герцеговина як приклад вдалого розвитку туризму у післявоєнний час. *Туризм в Україні: виклики та відновлення. Збірник матеріалів Міжнародного туристичного форуму, (Київ, 21-22 березня 2023 р.)*. 2023. С. 268-270.
4. Малахиті А.В., Малахиті Г.А., Сніговська О.В. Перспективи розвитку туристичної галузі Республіки Кіпр на тлі впливу пандемії Covid-19 і російсько-української війни. 2023. С. 142-145.
5. Фастовець О.О. Розвиток сфери туризму Ізраїлю: досвід для України. *Економіка та суспільство*. 2022. №41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-11>
6. Бойко, В.О., & Далевська, Н.М. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. *Управління змінами та інновації*. 2022. № 3. С. 5-10.